

inte visste så mycket om. Ett exempel är Robert Willims artikel om romantiseringen av övergivna fabriker.

Men konsekvenserna för den analytiska intensiteten är tydliga. Det är endast sällan som författarna kopplar mer avancerade grepp och borrar sig ner till de insikter som finns på djupet. Det gör att boken ger ett aningen lättviktigt intryck och det är förstås synd. För man hoppas väl ändå på mer när man börjar läsa en bok, än att få ett antal intressanta forskningsområden beskrivna för sig. Det finns så många böcker och när man tvingas prioritera väljer man de som erbjuder en mest. Och jag tror att de böckerna kännetecknas av att författaren gjort allt som han eller hon förmår för att undersöka det valda ämnets alla dimensioner.

Men det finns undantag från det som väckt anmäla-rens gnällighet. Ett är Frans Mossbergs diskussion av förgänglighetstemat i Bob Dylans låtar. Här förenas djup och bredd på ett kraftfullt och kompetent sätt. Framställningen ger en god överblick över (de ofta av Dylan själv förfärdigade bilderna av) Dylans ombytliga liv och gärning. Men den är samtidigt analytiskt driven och med hjälp av främst musikologiska och litteraturvetenskapliga metoder tränger författaren genomgående under den rent återberättande nivån. Ett annat undantag utgörs av det som Max Liljefors berättar om förgänglighet och förstörande i 1900-talskonsten. Här finns översiktlighet och kronologisk ordning och reda, men samtidigt också en initerad diskussion av en konstnärlig idéutveckling.

Till undantagen vill jag också delvis räkna Maria Nilssons artikel om blomsterarrangemang, dvs. det estetiska ordnandet av det som snart ska vissna bort. Dock är den i ett viktigt avseende ofärdig. Den hade krävt en sista och noggrann språklig och stilistisk genomgång. Men om man lyckas bortse från detta får man ta del av en rad fyndiga tankar, gjorda på basis av en inte särskilt omfattande men ändå lyckad materialinsamling. Mitt oförstående för det fenomen som studeras, alltså fixandet med blommor, får nog sägas vara ganska omfattande. Men när Maria Nilsson anlägger ett historiserande genusperspektiv på det går det successivt upp för mig i vilken förskräckande grad mitt oförstående är manligt.

Det är en typ av insikt som brukar ge sig till känna när humanistisk forskning fungerar som bäst. Det finns flera sådana i den här antologin, men ännu flera ställs endast i utsikt. Den som är nyfiken på de senare får ställa in sig på att vänta tills författarna får tid att låta dem framträda i helfigur.

Magnus Berg, Göteborg/Norrköping

Samlade visor. Perspektiv på handskrivna visböcker. Gunnar Ternhag (red.). Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folk-kultur, Uppsala 2008. 259 s., ill. ISBN 978-91-85352-78-4.

Föreliggande gedigna antologi innehåller tretton artiklar, som förutom en i efterhand införlivad, bygger på ett urval av föredrag som hölls på ett öppet symposium i Stockholm, 6–7 februari 2008. Elva av texterna är skrivna på svenska, en på danska samt en på norska. Symposiet gick under samma namn som boken och arrangerades av Svenskt visarkiv och Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur. Vid mötet medverkade forskare och ämneskunniga inom olika humanistiska discipliner med syfte att konferera om den *handskrivna visboken* som fenomen och artefakt och presentera olika forskningsinriktningar som angav ämnet; tre interna seminarier vid Svenskt visarkiv föregicks av symposiet.

Antologins inledande text är en introduktion av Gunnar Ternhag till de handskrivna visböckernas historia. Han för en diskussion kring terminologi och avgränsningar och ställer frågan om vad som egentligen är en dylik bok. Samtidigt som en visbok naturligtvis bör innehålla visor, i allmänhet text utan noter, understryker han även annat som påträffas i form av noteringar, teckningar och annan kuriositet i marginaler och på pärmar. Författaren menar att forskning påvisar att historiskt sett har de senare visböckerna mer övergått till att spegla individer, när de tidigare i högre grad reflekterade sociala grupper. För denna insikt ger han tribut till Sven-Bertil Janssons forskning om visböcker från olika epoker. Ternhag resonerar dessutom kring metod och kontext och redogör för vad antologins olika författare har för förhållningssätt till sådana begrepp. Artikeln inleds med en inramning där författaren livligt beskriver eleven Anders Örn skrivande i en visbok vid soldatskolan i Gävle 1899. Örn återkommer längre fram i boken i ytterligare en artikel av Ternhag.

I den andra artikeln, som är skriven av Margareta Jersild, undersöks Jacob Gravers versifierade dagbok. Gravers bok innehåller poetiska stycken som med få undantag är unika. Texterna är tillkomna 1759–63, både skapade av honom och i andra fall av medlemmar av hans familj och umgänge. Graver (1708–79) var av holländsk släkt och verkade som affärsman i Stockholmsområdet. Tidigare har versboken studerats av Magnus von Platen (1963) ur ett litteraturvetenskapligt perspektiv,

men Jersild behandlar boken ur ett musikvetenskapligt perspektiv. Hon är intresserad av vilka melodier som sjungits till texterna och tack var att Graver angivit flera sådana får vi en bild av vilka melodier som användes till parodivisor under föreliggande tid. Texterna i Gravers bok är mest tillfällighetstexter som handlar om honom själv, hans umgänge och sällskapsliv.

I artikel tre skriver Alf Arvidsson om de svårigheter kring *kontext* som kan uppstå vid studier av visböcker. Han inleder med en tes om att yngre visböcker ur huvudströmmen gärna undgår närmare undersökningar. Detta kan bero på att såväl vissångare som forskare i första hand letar efter visor som förefaller unika, lokala och ålderdomliga. Om denna tes stämmer kan diskuteras, men beskrivningen kan nog tillskrivas kretsar, såväl konstnärliga som vetenskapliga, vilka av estetiska skäl fokuserar på det särpräglade. Vidare för han en intressant diskussion i lätt humoristisk ton om hur begreppet kontext riskerar att endast fungera i forskarens hjärna, dvs. synen på sammanhang blir ett tvingande ramverk där fenomenen i sig inte ses som meningsfulla. För att gå runt problemet menar han att texter istället kan ses som en *resurs* där de brukas i olika sociala situationer och blir betydande utan behov av övertydligt sammanhang. (Vis-)texter kan med andra ord spegla idéer och synsätt, brukas som de är eller omformas efter behov. Att handskas med texter på ett sådant sätt är enligt Arvidsson snarare att *kontextualisera* än att utforska kontext; han understryker även att texter kan brytas upp i segment eller delar av processer beroende på vad som skall undersökas, exempelvis historien före eller efter en texts tillkomst, själva skrivandet, dess bruk etc. I artikeln tar han upp några visböcker, bl.a. sin farmors, i vilka han uppfattar och tolkar olika villkor för sammanhang.

Den fjärde artikeln, författad av Ann-Catrine Edlund, hanterar den handskrivna visboken som medverkande i flera *skriftpraktiker*. Begreppet är hämtat från litteraturvetenskapen och betecknar hur texter kan representera olika sociala tankar och gemenskaper. Praktikerna, som sägs innehålla flera dimensioner, utvecklas från bl.a. de enskilda aktiviteterna, *skrifthändelserna*. Efter en något utdragen inledning med upplysningar om teori fokuserar författaren på artikelns kärna, nämligen att se visboken som en deltagare i den sociala praktiken och att tillmäta den som ägare av *social agens*. Edlund stödjer sig på teorier som menar att artefakter, dvs. icke mänskliga föremål, i hög grad är bärare av mänsklig agens. Artefakten kan med andra ord agera istället för människan som en gång skrev den. För att exemplifiera

hur en analys kan göras utifrån att betona skriftpraktikerna gör hon en undersökning av två vaxdukshäften skrivna på 1930-talet av en ung kvinna från Västerbotten; författaren berör här huvudsakligen två aspekter: själva deltagarna i händelsen samt texten i sig.

Soldatvisböcker från beredskapstiden är ämnet för den femte artikeln undertecknad Eva Danielsson. I inledningen lyfter hon fram ett antal visböcker som samlades in 1942 av Mats Rehnberg när denne gjorde beredskapstjänstgöring på I 11 i Växjö. De flesta av böckerna är också daterade detta år. Kompaniet var förlagt till ett vintrigt Kyrkheddinge i Skåne, där de flesta av vistexterna skrevs. Böckerna är skrivna (och avskrivna) av olika rekryter, huvudsakligen unga män i 21–22-årsåldern hemmahörande i södra Sverige och ofta har flera rekryter skrivit i samma bok. En av rekryterna, från Öland, avlämnade fem av sammanlagt sexton böcker. Dessa har likt de andra ett tidstypiskt innehåll, dvs. en blandning av äldre visor och tidstypiska schlagers. De innehåller även teckningar med motiv av exempelvis segelfartyg samt krigsflygplan betecknande bägge stridande sidor under kriget. Danielsson studerar bl.a. närmare nämnda fem och gör en detaljerad beskrivning av dem jämte en analys, dvs. vad de innehåller och om och hur detta kan kopplas till en kontext som berör de unga männens intressen och sociala liv.

I den sjätte artikeln, som är författad på danska, undersöker Jens Henrik Koudal två visböcker daterade till 1840-talet skrivna av två unga män från Jylland respektive Själland. Koudal lägger vikten på sociala aspekter utifrån tesen att det finns en koppling mellan en visboks upphovsman, dennes miljö och bokens repertoar/innehåll. Han sätter in visböckerna i en samhällskontext, dvs. tar hänsyn till de politiska och sociala förhållanden som gällde vid böckernas tillkomst och viktigt för sambandet är det pågående ”schleswigska treårskriget” (1848–50). Genom att uppmärksamma anteckningar i visböckerna menar författaren att de på olika sätt avspeglar de unga männens personlighet och livssituation. Det märks att mannen från Jylland är son till en självägande bonde eftersom han ofta skriver sitt eget namn med tillägg av familjegårdens beteckning. Koudal anser även att denna visboks repertoar och innehåll, vilken får symbolisera stånd, kärlek och nationalism, visar vad den unge mannen identifierar sig med och drömmer om. Den andra boken, skriven av mannen från Själland, återger istället den mindre bemedlade småbrukarens uppväxtmiljö. Även denne man skriver sitt namn på flera ställen i sin visbok men i koppling till byn och inte till gården.

Texterna i den andra visboken betonar mer det egna jaget och får stå för en fattig ung mans drömmar om att åtminstone få ett bättre liv än det föräldrarna haft; det exemplifieras i visor som beskriver äventyrligheter bland överklassen.

Sven-Bertil Jansson beskriver i den sjunde artikeln sympatiskt en sjuklig människas visböcker. Böckerna är två i efterhand inbundna volymer, över 500 sidor vardera, som skrevs i början av 1900-talet. Jansson har valt att studera ett fenomen som åskådliggör en individs entusiasm; i detta fall någon som tagit sig tid att fylla flera böcker med visor. Han arbetar med tesen att nämnda beteende kan säga något om bakomliggande psykologiska processer hos en upphovsman. Mannen bakom visboken, J. H. Brosenius, led av flera sjukdomar. Han hade bl.a. symptom på lungtuberkulos samt lungsäcksinflammation, men hade enligt sjukjournalen ett starkt hjärta. Enligt författaren kan mannens skrivande ses som en produkt av ett tidsfördriv för att uthärda en eller flera sannolikt händelsefattiga sjukhusvistelser. Han är också intresserad av hur Brosenius skriver, hans piktur, skrivfärdiga egenheter, hans eventuella stafvel jämte hans olika skrivande faser. Utifrån dessa variabler försöker Jansson, ibland kanske väl inklämmande, få en bild av personen Brosenius, som han bl.a. uppfattar som en ”samlad personlighet”. Det förekommer även en del melodiangivelser till visorna och Jansson menar att de därför sannolikt har sjungits. Han ser också visorna som typiska för sin tid och en del av ett generellt fenomen, men han identifierar även några texter som direkt kan ha med Brosenius egen situation att göra, dennes fantasier och lokalisering.

En brevväxling mellan två trolovade, Magnus från Småland och Benedikta från Västergötland, är ämnet för artikel åtta. Den är skriven av Britt Liljewall som levande skildrar upptakten till ett arrangerat giftermål i 1850-talets Sverige. Hon beskriver breven mellan dem och försöker uttolka vad som förmedlas mellan raderna. Samtidigt som breven var en offentlig angelägenhet, under denna tid kunde dylika brev läsas av andra familjemedlemmar, så menar hon att man kan finna en underton i breven, ett kamouflerat samtal som förs med hjälp av citat. Liljewall arbetar här med tanken på att en del av brevens världsliga citat är delar av sångtexter hämtade ur visböcker, eller *poetiska avskriftsböcker* som hon kallar dem, andra är istället andliga citat bl.a. ur den svenska psalmboken. Hon försöker att tyda en eventuell spänning mellan dem och att det dolda samtalet innehåller en skymt av hopp om hetare kärlek som

inte bara är kopplad till dygd och plikt.

I den nionde artikeln återkommer Gunnar Ternhag till soldaten Anders Örn. Ternhag ställer in siktet på begreppet *musik och plats*, ett uttryck som alltmer används inom musiketnologi och populärmusikforskning. Han pekar på att platsbegreppet är en social konstruktion, dvs. enskilda individer bildar sig en uppfattning om en plats genom egna erfarenheter och interaktion med andra och att produkten blir en blandning av verklighet och fiktion. Efter en teoretisk ansats, där Ternhag exemplifierar texter med flera platsanknytningar, särskilt i populärmusik, visar han hur innehållet i soldaten Örns visbok kan kopplas till den miljö han vistas i eller har föreställningar om. Både Örns signaturer och de nedskrivna vistexterna betecknar uppbrottet i hembyn Rönnäs, Leksand, jämte soldatlivet i Gävle samt hans visioner om huvudstaden Stockholm i ett Sverige som förbereder sig för sekelskiftet 1800–1900.

Velle Espeland skriver på norska om handskrivna visböcker i Norge, s.k. *visefugger*, i antologins tionde artikel. Han påstår att norsk visforskning styvmoderligt behandlat dylika visböcker p.g.a. att den muntliga traditionen prioriterats samt att äldre källor innehåller så lite skrivet på norska. Han gör även en historisk exposé över visböckernas status i Norge; bl.a. framkommer, föga förvånande, att äldre visböcker huvudsakligen innehåller danskt material och att språket är under starkt inflytande av det danska. Likt visböcker i övriga Norden finns brist på äldre material och i både äldre och yngre material saknas ofta egentlig folklig diktning; innehållet är vanligen avskrifter av tryckta förlagor som skillingtryck. Espeland ger exempel på förekommande slag av norska visböcker och dess repertoar. Han jämför även med vår egen tid och nämner att tillgången på musik förändrats radikalt i och med ny teknik. Han antyder att dagens iPod funktionellt har ersatt äldre tiders visböcker, men påpekar samtidigt att traditionen med att samla allsångstexter, urklipp o.dyl. fortfarande existerar.

Märta Ramsten skriver om bruk och repertoar i artikel elva. Hon har valt att titta närmare på några visböcker i avsikt att få en uppfattning om hur de egentligen använts. Är de endast samlingar för samlandets skull eller har de verkligen brukats till att sjunga ur? Visböckerna hon undersökt är en del av ett material som blev summan av Kungl. Gustav Adolfs Akademiens och Radiotjänsts folkvisepristävling 1947–48. De flesta av de inskickade visböckerna blev kopierade och sändes tillbaka till ägarerna, men av olika anledningar kom 18 stycken att stanna i samlingarna som nu förvaras på Svenskt visarkiv; fem

av dessa, någon har mer karaktär av lyriksamling, har Ramsten valt ut för sin studie. För att få svar på om de olika visböckerna använts i syfte att sjunga söker hon efter anteckningar om melodihänvisningar o.dyl. som kan visa på ett sådant bruk. Genom konkreta iakttagelser men också via mer generella antaganden kommer författaren fram till att fyra av de undersökta visböckerna sannolikt enbart har tillkommit i samlarsyfte. Detta när de, med undantag för en av de fem, saknar tecken på musikalisk aktivitet som melodiangivelser eller anteckningar i stil med ”bör sjungas till gitarr eller fiol”.

I friska artikel tolv diskuterar Karin Strand sena visböcker, dvs. samlingar skrivna 1920–40. Enligt Strand kan dessa ses som en blandform någonstans i gränslandet mellan ”det folkliga” och ”det populära”. De symboliserar med andra ord en milstolpe mellan äldre tiders populärkultur och vad som kom att utvecklas till samtidens massmediala och kommersiella musikproduktion med dess spridningskanaler. I sin studie undersöker hon en visbok, en s.k. *schlagerbok*, skriven 1927–31 av en ung kvinna från Aspudden utanför Stockholm. Innehållet är huvudsakligen schlagers skrivna efter 1925 av välkända herrar som Ernst Rolf och Sven-Olof Sandberg, där speciellt den senare var omhuldad av en kvinnlig publik. Strand anser att visboken knappast har använts att sjunga ur, utan texturvalet betecknar en ung konsument av populärmusik och ”inte av en utöware”, som hon uttrycker det. Jag är inte helt säker på att hon har entydigt rätt i sin analys. Samlade vistexter, just från en beundrare, torde tvärtom fungera som inspiration för åtminstone lite nynnande av någon refräng då och då. Författaren gör samtidigt förutseende jämförelser mellan äldre schlagerböcker och dagens mp3-spelare och menar att både likheter och skillnader finns; en olikhet är naturligtvis att innehållet i en mp3-spelare växlar vid sidan av att en visbok inte klingar.

Antologins trettonde och sista artikel är skriven av Annika Nordström. Hon återvänder här till syskonen Svensson, den syskonskara som skildras i hennes avhandling *Syskonen Svensson – sångerna och livet* (2002). I artikeln omtalas i huvudsak fyra av de yngre systrarna, nämligen Astrid, Vera, Edith och Inez, med visst fokus på Vera. De är födda 1915–23. Nordström återger systrarnas förhållande till sina visböcker som de på äldre dagar alltjämt sjunger ur. I artikeln handskas hon därmed med ett liknande tema som förekommer i hennes avhandling, dvs. syskonens förhållande till den egna repertoaren och visböckernas del i sammanhanget. Hon presenterar delar av intervjuer med systrarna

där de redogör för anledningar till att de vårdar sina böcker och även sjunger visorna; ofta av minnesskäl som delvis bottnar i relationen med föräldrarna, som den sjungande modern och fadern som gick bort tidigt. Det framkommer även att några av visorna förknippas med arbetsplatser där Vera tjänstgjort. Visorna sjöngs där av skäl som anges både som ”enande och befriande”. Nordström framhäver sjungandet på ett helt annat sätt än vad som är fallet i antologins övriga artiklar, även om hon inriktar sig på ett familjefenomen som är mer eller mindre unikt.

Patrik Sandgren, Lund

Johan Bengtsson och Henrik Karlsson:
Ovan stridsvimlet. Kungliga Musikaliska Akademien och Tyskland 1920–1945. Sökel Bokförlag, Lund 2006. 157 s. ISBN 91-975223-7-6.

I boken *Ovan stridsvimlet. Kungliga Musikaliska Akademien och Tyskland 1920–1945* har musikvetarna Henrik Karlsson och Johan Bengtsson undersökt den Kungliga Musikaliska Akademiens (KMA) förhållande till Tyskland under de ovan nämnda åren med fokus på naziperioden i Tyskland. KMA är en intressant myndighet att undersöka eftersom den fram till 1971 var Sveriges enda officiella musikmyndighet. KMA hade under undersökningsperioden bl.a. som uppgift att genom sitt konservatorium svara för all högre musikutbildning i Sverige (från 1941 övergick dock detta ansvar till Musikhögskolan) och att fungera som sakkunnig och remissinstans åt regeringen i centrala musikärenden. Fr.o.m. 1918 inspekterade KMA även statligt subventionerade orkestrar. Efter krigsslutet kritiserades KMA för en alltför konservativ hållning och en begränsad representativitet, någonting som Bengtsson och Karlsson bl.a. förklarar med KMA:s agerande under kriget (se nedan). Under 1960- och 70-talen fördelades ansvaret för musikkivet i Sverige på flera organisationer. Så inrättades nya statliga musikhögskolor i Göteborg och Malmö med egna styrelser och Musikhögskolan i Stockholm skildes 1971 från KMA. Dessa förändringar betydde att KMA inte längre innehade sin myndighetsfunktion. Idag fungerar KMA i första hand som en institution som stödjer tonsättare och musiker i Sverige bl.a. genom att bedriva publikationsverksamhet, förvalta olika fonder av betydelse för musikkivet och fördela anslag i form av bidrag, stipendier och priser till musikutövare och